

977. Vittulsberg, Vaksala sn.

Litteratur: B 397, L 196. Ransakningarna 1667—84; O. Rudbeck, *Atlantica* 3 (1698), s. 13 (nytrycket 1947, s. 22); J. Peringskiöld, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 249; O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 70; UFT h. 5 (1876), s. 73.

Avbildning: Osign. träsnitt i Peringskiöld a. a. och B 397.

Runstenen vid Vittulsberg omtalas av kyrkoherden Carl Lithman 1669 (i *Ransakningarna*): »Finnes och Runisk Steen wijdh Wittulögz ängen wijdh en allmennewäg emellan Gambla Upsala och Vaxala något luthie liggiandes.» Likaså i länsmannen Anders Pehrson Rox' relation: »Witulsängen uthmed vägen enn steehn påskrifwen: bredewed den åtskillige steenlagde platsar såsom grafwar.» — O. Rudbeck (1698): »För en tijo åhr sedan, när iagh reste til Wittulsängen en half mijl härifrån Upsala, så står en Steen i åkeren wijd vägen, der jämte en lijten Bäck är, som flyter från en Kiälla, rijtader med Drakar och Runebokstäfwer, så frågade iag af Bonden Mattz Ersson, hwad han wiste att seijsa om denna Stenen, han sade effter de Gambas berättelse, så ligger här en stor Krigzman, som efter sin dödh är wänd i denna Stene-Draken. Då swarade iagh, tror det gemena Folket eller I, att det skall wara sant, han swarade att många af de gemena och serdeles våra Fäder hafwa det trodt, och der som någon af de klokesta och käckesta Konungar eller Krigzkiämpar äro i sådana Drakestenar wände, så hafwa gemene Man dyrkat sådana Stenar som Gudar; och att gifwa sina Barn som de ärnat till Krigzmän, mod och krafft, eller de siuke hälsa, hafwa de tagit deras kläder och swept om dessa Stenar, och gnidet dem der på, eller skafwat med Knifwen små sand af dem och gifwit dem in.» — Peringskiöld: »Witulsänge, som nu är en Bondeby af fem hela hemman, belägen näst til Elda gård, längst i Norden ifrån Wakshalda Kyrkia, och på Nord-Ost sidan om gamla Vpsala; skrifwes i gamla handlingar Witulogz ängen, och synes hafwa sitt namn af någon Wite eller Wårdkase som fordom warit här vprättad, at af thes antända Loge hafwa tekn, i fall fienden här wid skogssidan skulle framkomma, i vpsåt at wilja anfalla gamla Vpsala Håf och Stad. Här i Witulsänge wid almänne vägen emellan gamla Vpsala och Waksala, finnes en kånstigt ritad Runesten, och brede wid honom åtskillige stenlagde hedniske grafwar; Runestenens eftersta rad är skrifwen med wände-Runor.» B 397: »Vituls äng»; L 196: »Wituls äng, vid landsvägen.» — O. Celsius: »Denna sten ganska oläselig. Vidi d. 18 aug. 1728 och allenast upritade slängorna till härnäst. Han låg omkull och skriften neder. General Cronberg lät räta up honom. — Vidi d. 25 Aug. 1728 una cum A. C. [d. v. s. Anders Celsius] accuratissime.»

Runstenen är numera förkommen. Den finnes icke upptagen i Dybecks samlingar, och har även senare förgäves eftersökts, bl. a. vid inventeringarna 1937—38 och 1942.

Stenens höjd omkr. 1,75 m., bredd omkr. 1,15 m. Ristningens höjd omkr. 1,20 m., bredd omkr. 0,90 m. Inskriften är känd endast genom det osignerade (men sannolikt från Hadorph och hans ritare J. Leitz härrörande) träsnittet i B 397 och O. Celsius' anteckningar. Av dessa läsningar är den senare otvivelaktigt den noggrannaste och mest pålitliga.

Inskrift (enligt O. Celsius):

ernfrið ok is . . . st litu · ra · - · a · sten · eftir · kunar · faður · sin · ok · kitulbiurn · ok · kilok · at · bonta sin	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50	55	60	65	70	
fastulfr ok · iyrundr · at broður sin	75	80	85	90	95	100									

Ærnfrið ok . . . letu ræisa stein æftir Gunnar, faður sinn, ok Kættilbiorn, ok Gillaug at bonda sinn. Fastulfr ok Jorundr at broður sinn.

»Ärnfrid och . . . läto resa stenen efter Gunnar, sin fader, och Kättilbjörn, och Gillög efter sin man. Fastulv och Jorund efter sin broder.»

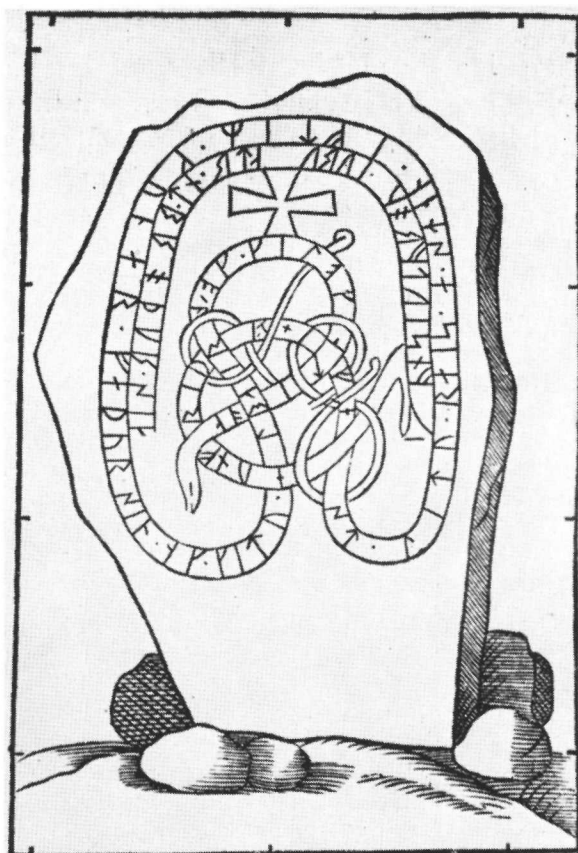


Fig. 88. U 977. Vittulsberg, Vaksala sn. Efter B 397.

Till läsningen: 8, 45, 62 o har hos Celsius formen $\ddagger$, 57, 67 o formen $\ddagger$. Också 56 n har hos C. två bistavar, alltså $\ddagger$. Om 10—13 **is... st** anmärker C.: »isfast, puto». Och om 71—73 **sin**: »sin står ned under ändan på slängian, fick ey rum i slängian».

B 397: **eunfríp k × ifest · litu · rais · a · sten · iftir · kunar · fapúr · sin · nk · kitu · lbairn · ok · kilok at ion fasi- ulfr ok iyruntr · at · bropur · sin**. Ornamentiken är på träsnittet rätt oklar; särskilt gäller detta om runslingans båda ändar. Inskriftens första del (r. 1—70) står inom runslingan, och läsningen går från höger uppåt och mot vänster, sålunda motsols, emot den vanliga regeln. Återstoden (r. 74—101) står i en inre runslinga, lagd omedelbart intill den yttre. Läsriktningen är också här vänstervridande, men runorna stå på den inre ramlinjen. De bli därför s. k. vänderunor.

Peringskiöld översätter: »Önfred och Ifast låto resa vpp thenna tänkesten efter sin fader Gunnar; men Ketilbiörn och Gilöga åt Jon; samt Fasulf och Iorunter åt bemälte sin broder.» — *UFT* h. 5 (1876): »Ernfrid och Isfast läto resa sten efter Gunnar, sin fader, och Kettilbjörn och Kilög efter sin man; Fastulf och Jorund efter sin broder.»

I inskriften förekomma icke mindre än sju namn, därav två kvinnonamn och fyra mansnamn. Det sjunde 10—13 **is... st** (Celsius), **ifest** (B 397) är skadat och därför ovist; möjligen var det ett kvinnonamn på *-fast* (*Iofast* e. dyl.). — Om kvinnonamnet *Ærnfrid* se U 35, om *Gillaug* Sö 205. Om *Kætilbiörn* se Sö 226, om *Fastulf* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. *Gunnar* och *Iorundr* äro vanliga namn under vikingatiden.

Inskriften är i sin formulering oklar. Man får icke veta, i vilket förhållande Kætilbjörn står till de övriga, om stenen är rest även efter honom eller om han med de övriga deltagar

i resandet av minnesvården efter Gunnar. Det sannolikaste torde vara, att stenen är rest efter Gunnar av hans två döttrar, sonen Kättilbjörn, hustrun Gillög och bröderna Fastulv och Jorund.

Åby, Vaksala sn.

I *Ransakningarna* 1667—84 har J. Hadorph gjort anteckningen: »Wid Åby En Runesteen.» Någon runsten från denna plats är emellertid icke känd. Måhända beror Hadorphs uppgift på förväxling av namnen Åby och Råby (U 976).

I R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 2 (1857), s. 17 meddelas följande: »I Lars Bures samlingar af ritningar af Runstenar, förvarad å Riksbiblioteket, samt mig anvisad af vice Bibliothekarien G. E. Klemming, förekommer en ritning af en del af en Runsten, som enligt vidfogad anteckning skall finnas i Waxala socken. Egorna äro icke nämnda.» Den inskrift, som sedan följer, tillhör runstenen U 998 vid Skällerö (Marielund) i Funbo sn. Dybecks uppgift är icke alldeles korrekt. På den teckning, som finnes i den åsyftade handskriften (F 11 i Kungl. Biblioteket; teckningarna äro av J. Rhezelius), finnes icke alls någon »vidfogad anteckning» om att runstenen skulle tillhöra Vaksala sn. Klemming och Dybeck har slutit sig till detta av att teckningen, utan någon som helst lokaluppgift, har blivit, kanske först i senare tid, inbunden i den del av handskriften, som innehåller runstenar från Vaksala sn. Teckningen finnes emellertid på ett ursprungligen löst blad, av annat format än handskriften i övrigt.

978. Gamla Uppsala kyrka.

Pl. 32.

Litteratur: B 387, L 184, D 1:170. J. Peringskiöld, *Vita Theodorici* (1699), s. 482, *Monumenta Uplandica per Thiundiam* (1710), s. 180 f.; A. De la Motraye, *Voyages en Europe, Asie et Afrique*, Tome 2 (1727) s. 310 (sv. övers., 1918, s. 159); O. Celsius, *Svenska runstenar* (F m 60) 1, s. 58; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 173; *Kyrkoinventarium* 1829; O. v. Friesen, *Runstenar i Uppland och Gästrikland undersökta 1899—1901* (ATA); S. Lindqvist, *Gamla Uppsala fornminnen* (1929), s. 59; *Fornminnesinventering i Gamla Uppsala sn 1937—38* (G. A. Hellman m. fl., ATA).

Äldre avbildningar: J. Peringskiöld, teckning (F 18, bl. 2 och 7), träsnitt (i Peringskiöld a. a., s. 180 och B 387); De la Motraye a. a., pl. 8 (vid s. 238); Dybeck (D 1:170); v. Friesen foto (ATA, UUB).

Runstenen är inmurad i absidväggen utvändigt på södra sidan, omedelbart intill långhusväggen och straxt V om södra korfönstret.

Runstenen synes icke ha varit känd för Bureus, och den omtalas icke heller i *Ransakningarna*. Peringskiöld omnämner 1699 helt kort »Sighvidi Angliæ Lustratoris monumentum Runicum, cujus inscriptionem delineavimus inter monumenta apud fanum veteris Upsaliæ exstantia». En utförlig beskrivning lämnar han 1710: »Åfwan på Altaret i gamla Vpsala, är en rödachtig Runesteen såsom til en bordskifwa vplagder, hwilken jämwäl efter Kyrkians Hedniska förändring blifwit från sin Herres rätta Grafställe tagin, och efter thetta heliga bordets storlek på kanterna afslagen. Ja förvtan thet, som Altarets murmästare således af kanten slagit, är ock en stor deel af eftersta Runeslingan genom wådeld och nedfalne stockar afbränder för 450. åhr sedan, förr än Ärchiebiskops sätet här ifrån til Österarus eller nya Vpsala flyttes, så at samma förbemälte Steen behåller nu allenast emot fyra alnars längd och halftredje alnars bredd; doch störste delen af Runerne behåldne.» B 387: »I gamla Upsala Kyrka»; L 184: »I kyrkan, på altaret.» — Fransmannen A. De la Motraye, som under sin resa i Sverige 1716 också kom till Gamla Uppsala, meddelar om besöket i kyrkan där: »En y entrant dans le vestibule, on foule aux pieds une pierre *Runique* où est la figure d'un grand bateau et celle d'une espece de grande Croix de Malte au dessus [= U 979]. Lors qu'on est entré dans le Temple, on en peut voir sur l'Autel une autre qui lui sert de table, avec la figure et les caracteres representez à la Planche dont voici l'explication [= U 978]. — Sigvidicus fameux par ses expeditions militaires en Angleterre a dressé ce Monument en memoire de Vitarfus, son bon pere. Dieu soit propice à son